

Zágoni emlékképek

Zágonhoz, illetve a zágoniakhoz sokféle emlék fűz, élmény köt, s a nyár-előn, amikor a háromszáz éves Mikes-évforduló ürügyén szemelgetni kezdtem ezek között, Háromszék délkeleti medencezugának nem a tájképelemei, a nagyközség panoramikus látványa, Mikes-tölgyei vagy a Szentkereszti- (Mikes-) kúria körvonalai, hanem markáns férfi- és kedves nőarcok, a zágoni emberek színpadokat és tereket betöltő seregei álltak elibém. A magyarázat egyszerű: negyedszázadosnál is régebbi ismeretségünket, most veszem észre, a tömeges emberi kapcsolatok alapozták és határozták meg. A száz és egynéhány esztendő s kórus, illetve a zágoni dalkör, valahányszor erre bármily csekély eshetőség kínálkozott, újra bontogatni kezdte — a szó szoros értelmében is — a dalosok zászlaját, s a csoportos éneklés közösségeket megtartó erejébe kapaszkodva fújta a magáét. Most is. emlékszem, amint Kézdivásárhely műemlék főterén a frissen avatott emlékmű talapzatát körülállva éneklik a hetvenes évek elején a *Gábor Áron rézagyúja* kezdetű népdalt, vagy amint a bukaresti tévéstúdióban az *Erdő mellett estvélltettem* dallamát hessegetik arrébb a vájt fülű politikusok.

Tömegélmény volt az is, amikor kórustalálkozókra sereglettek ide Háromszék és a távolibb vidékek énekkarai, dalcsoportjai meg zenekarai, s Török-vész, Kisvész meg Nagyvész kapaszkodói fölé emelkedett a Zágon völgyéből felszálló ének. Egy ilyen alkalomkor adhatta kezembe Domokos Dezső karmester a Zágoni Dalkör 1894-ben nyomtatásban is megjelent, belügyminiszteri rendelettel jóváhagyott alapszabályzatát. Az 5. paragrafust idézem: „*Rendes tagok lehetnek oly feddhetetlen életű, jó erkölcsű egyének, kik magukat az összhangzatos éneklésben fejleszteni óhajtván, erre a karvezér által alkalmasoknak találtnak s a választmány által felvéve, a felvételi díj 40 krajczár tagsági díjat minden év december 31-ig pontosan befizetnek.*”

A sokféle zágoni találkozó közül kettő különösen az emlékezetembe kéredzkedett. Az egyik bő húsz esztendővel ezelőtti, s a Mikes Kelemen Művelődési Egyesület megalakításával kapcsolatos. A művelődési otthon nagyterme, sőt az épület előtti térség is zsúfolva volt mindenféle emberrel. Benn, a díszműsor előtt, a piros vászonnal leterített asztal mellett tudományos ülésszak zajlott. Mikes-kutatók, írók, költők, tollforgató emberek és művészek voltak a meghívottak. Tompa László, a szomszédos Kovásznán született és Sepsiszentgyörgyről kitelepedett színművész éppen hazalátogatott, s kötelességének érezte, hogy a zágoni ünnepségen megjelenjék. A ceremónia kezdetét lekeste, ezért az ajtóig vergődve egy cetlit küldött elé a hivatali asztalhoz: *Egy Mikes-levelet elmondhatok-e?*

— *El* — írtam vissza, de kétszer is meggondolva, hogy a megbélyegzett idegen szerephez juttatása miatt a következő rendezvények engedélyezését kockáztatjuk. A műsorszámokat ugyanis igen gondosan megszürték, és „idegenbe” szakadt hazánkfiaiak nem volt tanácsos szót adni. Tompa László előfurakodott a tumultusban, színpadra állt, s messzi zengő baritonján fejezte be a levelet, magasra röptetve az utolsó mondat Mikesi gondolatmadarát: *Csak akkor jövök haza, amikor szabadság lesz...*

A másik zágoni tömegélményem épp ehhez a vélt szabadsághoz simul, és viszonylag friss. Domokos Gézát, a Romániai Magyar Demokrata Szövetség elnökét, parlamenti képviselőjelöltet, a Kriterion Könyvkiadó igazgatóját kellett bemutatnom a választások előtt a község népének. Ha nem tudnám, hogy Brassóban született, akkor azt mondanám, hogy a szülőfalujabélieknek, hiszen gyerekkorát itt töltötte. A képviselőjelölt és a választók találkozója körül nem csaptunk különösebb hírverést, mert máskor is előfordult, hogy azokban a zürzavaros időkben a meghívott vendégek nem érkeztek meg, s az ingerlékeny tömeget ilyen esetben szép szóval igen kényes dolog leszerelni. A gondokat szaporította az is, hogy a falubéliek vezetői között sem valami rózsás a hangulat, különféle csoportosulások botorkálnak a demokrácia járatlan ösvényein, s szembe-szembe csapják a behajló ágakkal az utánuk jövőket.

Menetrendszerűen érkezünk, s a kultúrotthon nagyterme előtt alig volt néhány ember. Amint kiderült, még a telefonértesítést is késve továbbították. A képviselőjelölt közérzetét ronthatta az is, hogy több megye választotta volna magáénak, de mi a szülőföld elsőbbségi jogát érvényesítve, Háromszékre kértük. És ez nagyon meghiúsította. Most pedig a nyakára szerveztünk egy szép kis zágoni felsülést.

És nem ez történt. Falusfelei percekben belül megtudták, ki érkezett haza, s fél óra múltán a nagytermet megtöltő tömeg zsúfolódott össze: fiatalok tavaszias üdesége és a felnőtt férfiak visszanyert szabadságukba kapaszkodó gondolja, az összesereglett asszonyok családféltő riadalma. Volt aki a szomszéd faluban, más a távoli Brassóban tudta meg egy tévéközleményből a zágoni találkozót, kocsiba ült, s a helyszínen termett. A rendezvényen olyan hangulat alakult ki, amely, érzésem szerint, a mámor mögött bujkáló görcsöket és elmentéket is oldhatja. Ezért előzetes megfontolás és tervezés nélkül, nagy ovációk közepette újjáalakítottuk a hetvenes évek elején szétvert Mikes Kelemen Művelődési Egyesületet, megújították a vezetőségi tisztségviselőket. Eufóriás ünnepi hangulat kerekedett, s bár Zágon népe nem öltözött be a kórus különlegesen szép népviseletébe, az arcokra kivetülő belső ünneplés, a szabad szavakkal szövött gondolat a nagy ünnepélyek sorába emelte azt a hétköznapot.

Ezért vannak nekem elsősorban nem táj-, hanem tömeg-, azaz közösségi emlékeim Zágonból. (Helyesbíték: ez, ennyire sarkítva, nem is igaz. A tájéleim is dominánsak, s a tájat, s annak népét nem is lehet elszakítani egymástól.)

Könyvespolcomon Mikes zágoni tölgyeinek téli fotója. Biológusok, erdészeti szakemberek szerint ezek Mikes gyermekkorában már süvölvény cserefák lehettek. A tölgy esetében pedig a serdülőkor több tízesztendős kort jelent. A kettős korona égre rajzolódó erezete a szívós együvé tartozást jelzi, az ágak egymásba karoló támasztékként hatnak. Az idei nyárelőn készült képek már nem a szimbólum értékű szikár kiállást sugallják. A bal oldali tölgy odvába rakott pakulártűz elemésztette a fa-matuzsálem belső részét, a korhadt geszt négy méter magasságig kiegétt... Ez (is) az oka, hogy aszik az óriás két vezéréga, s az idén nem hajtott már levelet az oldalágak mindenike sem. Ez a pusztulás is egy szomorú szimbólum. Ezt a képet karcollják riasztóbbra a fák szomszédságában saját gubancaikba csavarodó rozsdás szögesdrót halmok, a kiszáradt egykori halastavak sást suhogtató látványa, s a Mikes-korabeli szülőházi (gazdatiszti lakás?) széteső alapzata, a visszametszett gyertyánfák korhadó tiltakozása. Ebbe a szomorkás képbe görnyed bele Molnár Gizi néni gyomláló igyekezete is. Hatvankilenc esztendő, nem csak nevük, a család foglalko-

zása is molnár volt valaha, de az idők múlásával kifutott a malomárokból is a víz, mert valahol elszakadtak a — még a Mikesek idejében épített — gátak.

Némi vigaszt azért nyújthatna ez a látvány, hisz az enyészet felé hajló darabkái mellett észre kellene vennem a harsány növekedésbe kezdett fű frissességét, a távolból ide látszó gyümölcsfák gömbölyded koronájának termő kedvét, a zágoni medencezug egész panorámájának igézetes szépségét.

Persze, megtörténhet, pillanatnyi hangulatom vetődik vagy vetül rá erre a képre, mint egy átvonuló felhő árnyéktömege, sötétebbre alakítva át azt.

A Mikes-kertbe Kozma Béla tiszteletes úrtól jövök, akivel körbejártuk a gesztenyesorok karéjának ölelésébe fogott monumentális templomot. Lassan haladtunk, mert a tiszteletes úr mindkét lába trombózisos, súlyos gyulladás kínozza, félő, hogy bármelyik percben kibomolhat. Óvatosan járunk, mert az idei földrengés betyárosan nekiverte a templomhajónak a vele egybeépített tornyot. A templomtető és a párkányzat kődzsiból mázsás súlyúak hulltak alá, krátereket marva a templomkert pázsitjába, egész falrészek a Mikes-tölgyek téli képeinek erezetéhez hasonlóan repedeztek. A kárt legalább kétszáz-ezer lejnyire becsülik. Nincs miért magunkra erőltessük tehát a jó hangulatot. A templomot kétszer javították az utóbbi tizenöt évben. Az ország annyi-féle segílyt kért és kapott, amiből annyi bonyodalom, zűrzavar is származott, hogy kinek legyen kedve most újabbakat kérni? A javításokat viszont el kell végezni, hisz a szeptember végi Mikes-évforduló ünnepi ceremóniájának egy részét ebben a monumentális templomban tartják.

Ezek a mi belső remegésünket is fokozó földrengések ismétlődő kártevőseikkel súlyosbítják pusztulásképzeteinket. A zágoni Szentkereszti-kúria — minden valószínűség szerint ez lehetett Mikes szülőháza, a régiek emlékezete szerint a tetőzet ácsolatába feliratos gerendákat is beépítettek —, szóval Mikes Pál hajdani udvarházának szomszédságában leomlott a műemlékké nyilvánított gabonásépület egyik fala, de a kúriára is rá kellene költeni néhány százezer lejt. Másképp földrengés nélkül is elpusztul, megkapaszkodik a párkányokon s a rothadó tetőzetten a gyom.

A hírek másféle felhői is gomolyognak felénk, ami, ha hitünket nem is szárítja ki, kedvünket lankaszthatja. A fővárosba sűrűsödött társadalmi rengés utórezgései ide is elérnek. A zágoni fotókat készítő, tehát velem lévő fiatal mérnökembernek a véraláfutásos képe mutat úgy, mint a földrengéstől omladozó templomfal. Lábát húzza, mint a trombózisos pap. Mert neki is éppen akkor jutott eszébe, hogy Bukarestben is van fotóznivaló, amikor az éppen nem akarta mutogatni a sebeit...

Kozma tiszteletes úr bejelenti, hogy lemond a Mikes Kelemen Művelődési Egyesület elnöki tisztségéről, ahová a közgyűlés hetekkel ezelőtt megválasztotta. A tönkrement templom, gyulladásos láb — hát hogy lehessen a rengeteg dolog után járni, s az ügyek intézését kijárni? Aztán felszakadnak a zsilipek, ömlik a panasz, s bennünk kirajzolódik az emberi kapcsolatok kiszáradó ágainak képe, érzelmi világunk templomfalakénál súlyosabban megrongált és repedezett képe. Pedig, ugye, milyen egységesnek és milyen erőseknek tudunk mi tűnni néha? És a valóságban mennyi gyávaság, félelem, megfutamodás szorult belénk! Önzés és igazságtalanság is!

Kozma tiszteletes úr beinvitál a egyházközség könyvtárába. Én, szegyen szemre, először vagyok itt. Festett könyvszekrények, tékák. A székely bútorok színezete és mintázata szerint. Kedves, szép látvány, s engem az is meglep,

hogy az égszínkék alapszín, a hófehér falak mennyre átfestik a hangulatot, növelik a helyiség méltóságát, emelik a könyvtár rangját.

A református lelkészi könyvtárban szinte elsőként akadok rá a szülőfalumbéli (Csernáton) Bod Péter munkáira. A Szent Bibliának Históriaját például Szebenben adták ki 1748-ban. A kézdivásárhelyi Matkó István művébe, a *Törvényen épített házba* is belelapozok, Gelei Katona István *Index Dominicanuma* is megfordul a kezemben. A gyönyörű kötésű, nagy formátumú Várad-i Bibliát 1657-ben kezdték nyomni. Bod Péter uram szerint tízezer példányban. Köleséri Sámuel és társai Károli Gáspár Vizsoli Bibliáját javították és látták el igen fontos marginális jegyzetekkel. 1660-ban Várad török megszállása idején Kolozsvárra szállítják a nyomdát, oda viszik azokat a példányokat is, amelyek nem pusztulnak el, és a nyomtatást Szenczi Kertész Ábrahám fejezi be. A tiszteletes úr megjegyzi még, hogy Várad 46 napi ellenállás után esik el, 1658—1661 között 250 000 embert hurcolnak el a törökök Erdélyből. A várad-i várból való önkéntes kivonulás és a városfeladás egyetlen feltétele volt a biblia elmenekítése.

Pap ember mondja, kedves hivatásbeli elfoglaltsággal talán, de én nem érezhetem annak, mert a biblia akkori kultúránk, anyanyelvi műveltségünk sürített letétéményese volt. Olvasom Bod Péter megjegyzését: *Ez a Biblia sokkal nagyobb becsületet érdemelne, mintsem szokták becsülni, a benne lévő szép magyarázatokért.*

Egy múlt századi okirat is a kezembe kerül: *Emlékeztetőül ...néhai zágoni pap és orbai esperes Csizsér Mihály úr elmaradott özvegye — Vajna Mária úrasszony — kedves emlékezetű férjéről reámaradott Könyveket az egyháznak ajándékozom — 1862-ben, június 1 napján.* Hétszáz régi kötettel, az egyik legjelentősebb háromszéki régi könyvgyűjteménnyel.

Könyvek közé temetkezvén eltűnik valahová a földingások és a társadalmi zengések kiváltotta sokk, s Kozma tiszteletes úr sem a fájós lábára koncentrálna most. Óból, cinkből kalapált nagy formátumú borospalackot vesz elé. Indadíszes rajzolatú, feliratos. Paulus Mikes de Zágon 1685. Mikes Kelemen édesapjának adománya tehát, aki az orbai egyházmegye főgondnoka és kuruc kapitány. A lelkipásztori hivatalban őriznek még egy aranyozott ezüstműből készített kelyhet is. Ezt, s a Mikes Pál adományozta borospalackot 1896-ban a millenniumi kiállításra vitte Bodor János felsőcsernátoni származású egyházi férfiú, ahol díjat is nyertek, s 1900-ban így jutottak el a párizsi világkiállításra is.

Tulajdonképpen Mikes-ügyben talpalok, de úgy tűnik, mintha megegyeztünk volna, személyisége maradjon csak ürügy a hozzá kapcsolható beszélgetésekre.

Kozma tiszteletes úr elmeséli, hogy 1984-ben, Mikes Pál iszonyatosan kegyetlen halálra kínzatásának 300. évfordulóján kilencven zágoni elindult Fogaras várába, hogy elhelyezzen az emlékére egy kopjafát. Oratóriummal készültek, Lévy József versével. A turisztikai hivatal, nyilván, nem adott autóbust. Mentek vonattal. Azóta is ott áll a kopja, rajta a felirat: IN MEMORIAM MIKES PÁL. Ha nem elég figyelmes, az „IN MEMORIÁM”-ra is rákerül az ékezet. A zágoni mester úgy vélte ugyanis, hogy legalább Mikes Pál esetében illik felrakni a szövegre a kurucos vesszőt is. Memoriam, Zagon — miféle írásmód legyen ez?

Erről a Mikes Pálról, akit fia soha nem emleget sem a képzelt néjéhez írott, sem a misszilis levelekben, a tiszteletes úr elmond néhány emlékezetre méltó dolgot.

1690-ben Thököly Imre a havaselvei Ploiești városából küldi át Háromszékre, hogy az ezt elfoglaló németeket onnan kiűzze. Mikes Pál — akiről Cserei Mihály például, lévén híres labancpárti, szenvedélyes ellenségeskedéssel ír — ehelyett ördögi kegyetlenséggel tört Zágonra, s ott régi ellenségét, a becsületes Jankó Boldizsárt a saját kapujára felakasztatta, Jankó Tamást és Vajna Orbánt halálra vagdaltatta, s az elszaladó Jankó Péter mindenét felprédáltatta.

A későbbi tanúvallomások nem varrják egyedül Mikes Pál nyakába a „csak hallani is irtózásra való halállal megöletést”, sőt Orbán Balázs fejtegetése szerint „...egy csapat menekülttel beküldetvén Háromszékre, hogy az elpártoltakat megfenyítse, egy éjjel ráütött Zágonra...; de később Mikeset a moldvai vajda elfogatván, a népjogok ellenére kiadta a német generálisnak, s ez minden emberségi érzetet levetkőzve, iszonyú, kebellázító kínzással végeztette ki, szemeit kisüttette, azután minden nap egy keze, vagy lába ujját vágták le, testét sütögetvén, úgy kínozták halálig”.

A zágoniak mai értékelését a Fogaras vára mellé elhelyezett kopjafa jelzi.

A tiszteletes úr kedélyállapotát már nem a mai bajaink igazgatják. Útban a templomi Mikes-gyűjtemény felé, megállunk a kántori laknál. Mikor Kiss Lajos ebbe a lakásba beköltözött, Manyi nevű kislánya, háromévesen, a gabonásbejárat emelkedőjén pukedlizett. Az egyháznál őrzik az anyakönyvi kivonatot is. 1932-ben ment férjhez. Szó szerint idézem a tiszteletes urat: „Amilyen híres színésznővé lett, hogy száznál is több filmben szerepelt, megérdemelne ide egy rongyos fekete táblát.”

Sőt! Varga József mérnök úr, maga is zágoni, már fel is ajánlotta a saját gyűjteményében lévő emléktárgyakat és iratokat, amelyekből egy Kiss Manyi-émlékszobát is be lehetne rendezni. Talán éppen a Szentkereszti-udvarházban, a Mikes-émlékszobák mellé.

Keskeny lépcsőkön kúszunk föl a templom karzatmagasságában lévő oldalsó helyiségbe. Tulajdonképpen az oldalkarzat volt valaha az ifjak találkozóhelye. Kozma tiszteletes úr ide rendeztette be és itt menekítette meg a Mikes-émlékszobát, azokban az években, amikor vörös posztó volt a Kelemen neve. Ábrahám Miklós brassói grafikusművész készített egy nagy formátumú térképet. Ez uralja a termet. Mikes életének főbb stációi vannak rávezetve. Előtte vitrin, Mikes-emléktárgyakkal, főleg könyvekkel. A múzeumi tározón, szerencsére, nem volt üveg az előző földrengés óta. Így a leomló vakolat és a tégladarabok nem törték össze.

A térkép földrajzi neveit figyelem: Egyedhalma (Adjud), Románvásár (Roman), Szépmező (Tirgu Frumos), Rimnik (Rîmnic), Borzavásár (Buzău). Ezek Mikes moldvai útjainak színterei a korabeli nevekkel feltüntetve.

Bokályok, Mikes-szobor, Rákóczi fejedelem portréja. És tekintélyes számú Mikes-kiadvány. Csak a hazai könyvek fogyatkoztak meg néhány évvel ez előtt. Rákóczi külön tárlót kapott. Gelu Păteanu, a Leveleskönyv román fordítója központi helyre került. (Ő is áttelepült Budapestre.) A vitrinben egy rög is látható. Beder Tibor tanfelügyelő úr hozta Rodostóból, aki az idén az évtizeddel ezelőtt megkezdett út utolsó szakaszát a bolgár határtól gyalog teszi meg Rodostóig. Az utóbbi években a dróthálóba fogott ország határaiig jutott el csak, bármilyen irányba indult. Egerbe sem engedték ki, hogy az eredeti Leveleskönyvet megtekintse. Most szabadabb az út — állapítja meg a tiszteletes úr.

A templom előtti tágas térségen az évfordulóra készülő Mikes-szobor-

portrének nézzük ki a helyét. Többen az egykori zászlótartó talapzatra képze-
lik el, de ennek tömege akkora, hogy kisebb torony nagyságú szobrot kellene
ráültetni, hogy az alapvető arányokat be lehessen tartani. Mikes egyéniségéhez
egyszerű talapzat és portrészobor illik. A célpályázatra a Mikes Kelemen Em-
lékbizottság hat szobrászművészt kért fel.

Domokos Dezső zágoni karmesternél, az RMDSZ helyi szervezetének el-
nökénél az évfordulós tennivalókat leltározzuk. Aprókat, nagyokat egyaránt.
Ilyen tételek szerepelnek; húsz-húsz rend székely ruha a kórus férfi- és nő-
tagjainak. Pénz a Szentkereszti-udvarház és a műemlék épület rendbetételére.
Képeslapok nyomtatása. Kirándulás Rodostóba. A meghívottak elszállásolása
a zágoni gazdaemberekhez...

Úgy belemelegedtünk a zágoni beszélgetésbe, bokros teendők mikéntjeibe
és hogyanjaiba, hogy feledünk földrengést, aszúágot, s a bennünk rejlő re-
pedéseket is, s nevetünk azon például, hogy hányféle néveredettel akarták-
akartuk megtámasztani a Zágon nevet, hogy kiderüljön, mennyire egyszerű:
déli szláv eredetű szó, mintegy két magyar holdnyi területet jelent. Tulajdon-
képpen azonos töről fakad a Szabolcs-Szatmár megyében lévő Záhonnyal,
amely északi szláv eredetű és ágyást, keskeny földsvot, négy—nyolc barázdát
magában foglaló területet jelöl. És mindezt a szegedi származású Kiss Lajos-
tól tudhatjuk meg. Jőmagam pedig arra is emlékszem, hogy a Mikesek neve
sem csak a Miklósokkal hozható kapcsolatba, hanem a honfoglalás kori szláv
törzsi nevekkal is.

Vaj' ki tudhatja? Volt valaha ilyen egymás mellett élés is. Éppen a tele-
pülés- és tájnevek őrzik ennek az emlékét. Talán téma lehetne ez is az évfor-
dulós tudományos ülészekon? Mert ilyen is lesz.

VEKERDI LÁSZLÓ

Ismét a Sorskérdésekről

Ki hitte volna két vagy akár másfél esztendővel ezelőtt, hogy egyszer
majd a szocializmus vádjától kell Németh Lászlót megvédeni? Látványosan
mutatja a nagy világnézeti változás gyorsaságát, hogy Bertha Zoltán recenziós
esszéje (ha ugyan fordítható így az újabban mifelénk is divatozni kezdő Essay
Review) éppen erre vállalkozik. Vagy ahogyan ő írja: „A sokféle szempontú
megközelítés közül lehetséges, sőt valószínű, hogy a jövőben egy jellegzetesen
polgáris-liberális, szabadelvű — egy polgári-demokratikus-européer értékrend-
nek megfelelő — megítélés, bírálat válik uralkodóvá. Ez a Németh László-i
harmadikutasságot immár nem a »bal«-, hanem a (modern, nyugatias)
»jobb«-oldali felfogások irányából fogja kritizálni vagy elutasítani.” S elébe-
menve mintegy ezeknek a bírálatoknak, Bertha Zoltán hangsúlyozza, hogy
Németh magyar sorskérdéseket bolygató gondolatai a szocializmus mindenféle
fajtáját (a „minőségiszocializmust” és a „harmadik utat” szintúgy) kategoriku-
san elutasító világnézet talaján is menthetők, és alkalomadtán érvényes, érté-
kes, sőt akár aktuális inspirációk forrásai lehetnek, „az öntudat bizonyos lelki,